

וככל, מצינו בכמה מקומות מאמרי חכמים השייכים למצבם ולמאורעות שארעו להם עצמם. [ע' למשל במובא בשבת קמ – מאמריו הרבים של רב פפא אודות עניני שיכר].

'טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה...' – הלכך צריך ליוזר מאד ממנו (תוס' ישנים. ועד"ש לעיל (כט). הרהורי עבירה קשים מעבירה. וע"ע תקנת השבין עמ' 216).

*

'... אבל התורה נקראת משען...' והרי זה כמו אכילת מן שהיו מצפים בכל עת להש"י שישפיע להם חיותם, נאמר בו ויענך וירעבך ויאכלך את המן... ואמרו ז"ל רמז לסומין שאוכלין ואינן שבעים, שגם הם לא ראו. וכן התורה היא אור המאיר ובלאו הכי הולך בחושך אעפ"י שמוצא גם בחשך, אין בו שביעה.

ולכן אמרו (ברכות לב:) כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סופו בא לידי כאב לב... מאי תקנתיה יעסוק בתורה... – שהתפילה נקראת 'תוחלת ממושכה' שאינה בטיחות גמור אבל על ידי הדברי-תורה כשהש"י מאיר שפעל מה שהתפלל, זה משען חזק ותאוה באה – כאילו כבר באה אע"פ שעדיין לא באה, אינה תוחלת ממושכה מאחר שרואה בבירור ונכון לבו בטוח בה' שיושיענו.

ואמרו ז"ל (מכילתא ריש בשלה) לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן – שבאמת גם בדברי תורה צריכים להתנהג כאוכלי מן, לצפות בכל רגע להש"י שיאיר לו אורות מחודשות בדברי תורה, ולא שיסמוך על מה דכתיבא ומנחא והמפורש בדברי תורה, דבאמת גם אחר שניתנה תורה מכל מקום הש"י מאיר בכל רגע למבקשיו זה הדרך בפרטות איך להתנהג... (מתוך צדקת הצדיק ריא).

דף עה

'דאגה בלב איש ישחנה... ישחנה מדעתו.' המשך הפסוק: **ודבר טוב ישמחנה.** ויש לפרש: דאגה בלב איש המטרידתו מלימוד התורה – יסיחנה מדעתו כדי שתהא דעתו צלולה, ואזי דבר טוב (ואין 'טוב' אלא תורה) ישמחנה ויוציאנו מדאגתו לגמרי (עפ"י מהרש"א סוטה מב: וע"ע אמרי פינחס לקוטי הש"ס).

יחד אמר ישחנה לאחרים. אפשר שהמספר לחברו על דבר רע שעולל לו פלוני, כדי להפיג בכך דאגתו מלבו – נחשב זה כמכוין לתועלת וכמו המספר כדי להינצל מפגע או מהזק וכד' שמותר [באופן שמולאו שאר הפרטים הנצרכים להתר אמירת לשון הרע לתועלת] (עפ"י חפץ חיים הלכות לשון הרע י, יד בהגהה).

'קלל את הנחש, עולה לגג מזונותיו עמו.' ומה קללה היא זו – שעשאו נפרד ומרוחק מבראו תמיד, שבכל מקום שהוא שם יימצאו לו מזונות ולא יצטרך לשאת עיניו השמימה, וכדרך שאומרים לרשע: טול לך את שלך ולא תראה פני עוד ולא אשמע קולך לעולם, אבל הצדיקים הקב"ה מתאוה לתפילתם, וכן צורת שאר הברואים שחסר להם די צרכם כדי שישאו עיניהם לשמים [כמו שנאמר הכפירים שאגים

לטרף ולבקש מא-ל אכלם], ואילו הנחש נדחה מזה (בשם רבי יצחק מווארקו – מובא בשם שמואל ויקרא תרע"ב; שמות תרע"ו. וע"ש לשמחת תורה תר"פ; ארץ צבי פינחס תרפ"ו; ספר הפרשיות בראשית).
כענין הזה מובא בסוגיא הסמוכה בענין המן, שלכך ירד להם בכל יום, כדי שיכוונו ישראל לבם לאביהם שבשמים.

זמאן דאמר עריות – דכתיב חנם. משמעות 'חנם' לאו דוקא בלי כסף אלא בלי שום עסק [וזהו פשט הכתוב ויצאה חנם אין כסף – 'חנם' ממש בלא גט, שלא תאמר רק 'אין כסף' אבל גט צריכה]. ואף כאן 'חנם' – ללא גט פיטורין אלא כאומות העולם שבפרישה בעלמא מותרת לאחר (הנצי"ב). ויש מפרשים חנם אין כסף, כי בקחתו אדם את קרובותיו לא יצטרך להרבות מוהר ומתן (עפ"י מהרש"א).
ופשטות הדברים מורים שדרשו על פי חילוף אותיות ח – ה (דרש זה רווח מאד – כמצוין להלן עו), ו'הנם' היינו עריות כמו שאמרו בעירובין יט ובפרש"י. וראה ביתר באור בספר 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' לא וביוסף דעת עירובין יט.

כזרע גד לבן אמר ר' אסי: עגול כגידא – הוא הכוסבר [= 'גד השדה', פירותיו דמויי ביצה או כדור] (עפ"י הערוך).

לבן – שמלבין עונותיהן של ישראל. בנוסף לפרש"י יש לפרש, היות וברכת המן תלויה היתה לפי מעשיו של האדם, לכך היו שבים. ועוד, 'מלבין' היינו מברר; באשר שיש חוטא שמצדיק עצמו ומחליק עוונו – היה המן מברר לעצמו מהי מדרגתו האמיתית (עפ"י הנצי"ב).

על טעמי המן, נסיו ועניניו – ע' בספרים הרבים המובאים בספר מגדים חדשים ברכות מה: ושם מ. וע"ע: אוהב ישראל עקב (ע"פ ויענך); דברי חלומות (לר"צ הכהן, בסוף ספר רסיסי לילה) יב; דברי סופרים יא; צדקת הצדיק רנא.

מלמד שירדו להם לישראל אבנים טובות ומרגליות עם המן שנאמר והנשאם הביאו את אבני השהם. יש מי שפירש 'אבנים טובות ומרגליות' – כינוי לסודות התורה והשגות עליונות שזכו גדולי ישראל בהודכותם על ידי אכילת המן (דברי שלום לרבי יצחק אדרבי, מובא בשבט מוסר כו, טו. וגרס שם 'גדולי [גד לבן] ישראל מלקטים אותם' – והוקשה לו מדוע הגדולים בלבד? ופירש שהכוונה להשגות בחכמה, על דרך 'היב חכמתא לחכימין').

(ע"ב) 'למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בלילה...' ענינים והנהגות באכילת בשר, ראה במובא בפסחים מט ובחולין מא.

ככתבם וכלשונם

דאגה בלב איש... ישיחנה לאחרים –

'בני, הוי זהיר, כשתראה אדם עצב – אל תעבור עליו אלא שאל ממנו סבת עצבותו; ולפחות אם לא תוכל לתקן צערו – עם מה שמדבר עמך מפיג צערו, כדברי רבותינו ז"ל 'ישיחנה לאחרים' (צוואת רבי אליעזר הגדול, מובא בשבט מוסר טז, קו).

– '... כל שייכות לעניינים שמבחוץ ממעטים את הפנים, אפילו מי שבפנים לבבו דאגות עולם הזה, גם אלה יתמעטו אם ידבר אודותם לאחרים, כאז"ל 'דאגה בלב איש – ישיחנה לאחרים'. וכתב הרש"ז זצ"ל שמעולם לא דיבר עם אחרים בעניינים שעוררו את פנים לבו, כל זמן שלא נתיישנו אצלו ופסקו מלעוררו. ובענין אחד אמר שלא גילהו כ"ה שנה. ובהן נבין למה כשמוסרין סתרי תורה לחכם יסבירו רק מסביב ויזהרו שלא ידברו מעצם הענין, כי על ידי כך יינצל המלמד שלא יכהה הענין בלב עצמו, וגם לא יוכל להחזירו לבהירתו לעולם... והיינו ההארה שנכההה לא תשוב להאיר לו וצריך להתעוררות אחרת' (מתוך מכתב מאליהו ח"א עמ' 221. וע"ש בעמ' 235).

ז'למאן דאמר עריות הא כתיב נאכל – לישנא מעליא נקט דכתיב אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און'.

'תאות האכילה ותאות המשגל אחיות הנה... וזה מביא לזה כמו שאמרו (ברכות לב.) מלא כריסי זני בישוי. ובסוטה: 'הרבה יין עושה', ובפרק תפלת השחר: 'לא תרוי ולא תחטא', ובקידושין (מ.): 'דעביד הא אכיל הא' – כי הכל אחד. ומכונה גם כן בשם 'אכילה', כי אם הלחם אשר הוא אוכל; אכלה ומחתה פיה. ובדברי רז"ל בכתובות 'אוכלת עמו לילי שבת'. ואמרינן בריש סוטה הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין – רצונו לומר, שכשיראה קלקול תאוה זו ישים לב להתבונן גם כן על קלקול השניה רעותה, לגדור עצמו ממנה ויזיר עצמו מן היין, ונאמר וימכרו את הילד בזונה והילדה מכרו ביין – ששניהם נמשכים זה מזה, ובשיליהי גיטין מדמה זבוב בקערה לסוטה'. ותיקון תאות אכילה קודמת אל האדם, שהיא הקלה גם כן קצת אצלו, וממנה ימשך אל תיקון תאוה השניה, ולכך הקדימו חז"ל מסכת נזיר למסכת סוטה, אעפ"י שמצד השלימות שלימות בתאוה השניה הוא במעלה יותר שכן עונשיה גם כן יתירים מסתמא גם מעלת תיקונה עצום, ולכך בתורה קדמה פרשת סוטה לפרשת נזיר – כפי המעלה, והכמים הפכו הסדר כפי סדר האנושי בהגעתו אל המעלה... (מתוך קונטרס עת האוכל לר"צ הכהן, נדפס בפרי צדיק סוף ח"א. וע"ע ישראל קדושים עמ' 3; מחשבות חרוץ עמ' 56).

זישמע משה את העם בכה למשפחתיו – על עסקי משפחותיו' –

'אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם לפרוש אלא מן העריות והביאות האסורות. אמרו חכמים בשעה שנצטוו ישראל על העריות בכו וקבלו מצוה זו בתרעומות ובכיה שנאמר בכה למשפחתיו – על עסקי משפחות' (רמב"ם הל' איסורי ביאה כב, ח).

זיהנשאם הביאו את אבני השם – תנא נשיאים ממש...'

'עתות הירידה שיש לאדם שאין לו שום חשק לתורה ועבודה, זהו הכנה לעליה גדולה, והיינו על ידי הצעקה שצועק כשמתבונן על דרכיו ורואה שפלותו וירידתו... ונאמר והנשאם הביאו את אבני השם וגו' ודרשו רז"ל (במדבר רבה יב) 'נשאם' חסר – לפי שנתעצלו מלהביא. ובגמרא דרשו נשיאים ממש – פירוש שעל ידי העצלות וצעקו לה' זכו לכך שהנשיאים ממש, הם העננים, הביאו להם אבני השם, מסתמא לכל נשיא המציא אבנו, וזה דבר יקר יותר מכל הנדבות, ואילו הביאו נדבתם מקודם לא היה להם זה עדיין. והמשל בנשיאים שהוא חשך על פני העולם, וממנה האורה יוצאת לכל באי עולם. וכן שמעתי על פסוק המכסה שמים בעבים ואחר כך על ידי זה המכין לארץ מטר. וכן עשו הם מתחילה, העצלות הוא החשך' (צדקת הצדיק קנא).

(ע"ב) ד' מיני סליו הן... ופסיוני' – הנה תשובת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, אודות אכילת העוף הנקרא 'פסיון'.

'בדבר עופות הנקראים פאזאנע אשר בספר מלמד להועיל כותב להתיר – דברתי עם הגרי"א הענקין שליט"א ולא ידוע עוף זה במדינה זו, ולכן אין לשחוט עליהם כי אין לנו מסורת עליהם. ודברתי עם הר"ר נפתלי קארעלבאך שהיה רב באשכנז ושאלתיו אם זוכר הוא מקהלתו באשכנז בזה, ואמר שלא ידוע לו זה שהיו אוכלין אבל בספר מלמד להועיל מעיד בשם רבו הרב הילדעסהיימער להתיר אבל כותב שיש קהלות שאין אוכלין אותן, ולכן אף שביש מסורת באיזה מקום יכולין לסמוך גם במקום שאין להם מסורת, על המסורת שבמקום שאוכלין, כדאיאת בש"ך (י"ד פב סק"א) אם אין להם מנהג לאסור אף כשיודעין מהמסורת עיי"ש. וגם מהט"ז משמע כן, וכן סובר גם הגר"א...

מכל מקום הא על השם לבד ודאי אין לסמוך, דאולי יש דומין לו שנקראו גם כן בשם זה, וגם יש שינוי בהשמות בין המדינות, אלא צריך דוקא שהמעידים יראו ויכירו בטביעות עין שעוף זה הוא שאוכלין אותו במדינה ההיא והיו אנשים מדקדקים שלא יאמרו בדדמי שזה קשה להשיג, והרי אנחנו רואין שהרב קארעלבאך שהיה רב בסמוך לשם ולא ידוע לו שאכלו אותן, אף שהתשובה בספר מלמד להועיל נכתבה לחותנו, אלמא דלא היה מצוי אף שם שיהיה לאכילה, ואם כן ודאי לא ימצאו עדים שיכירו בטביעות עין לומר שזהו העוף שאכלו בבערלין בקהלתו של הרב הילדעסהיימער ובעל המחבר מלמד להועיל. ובפרט שיש הרבה עופות הדומים לעוף זה, שצריך לזה דקדוק גדול – שאין לסמוך על סתם אנשים ולא נחשב זה מסורת ואין לשוחטם. ואף אם היתה מסורת טובה היה מהראוי שלא להתירם שלא יטעו בעופות הדומים להם, כדמשמע שם שהוא מנהג טוב' (אגרות משה י"ד ח"א לד).

יש לציין שמלבד תשובת הרדצ"ה בשו"ת 'מלמד להועיל' הנ"ל, ישנם פוסקים נוספים המתירים את הפסיון לאכילה, עפ"י מסורות מוסמכות. ודוקא בזה הנקרא 'פסיון המצוי' – ע' בספר מוזן כשר מן החי (לרי"מ לוינגר שליט"א) ח"א פרק ב.

'לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו – דברי רבי עקיבא. וכשנאמרו דברים לפני רבי ישמעאל אמר להם: צאו ואמרו לו לעקיבא עקיבא טעית, וכי מלאכי השרת אוכלין לחם...' – ... והמלאכים לא צריכים לאכילה כלל רק לכבודו נראו כאוכלים, מכל מקום לא לחנם נכתב הלשון וסעדו לבכם, ולא תכתוב התורה דבר שאינו אמת כלל, רק ודאי היה להם סעודת לב על ידי סעודה זו דגם המלאכים צריכים דבר המחזיק ומקיימם. ולרבי עקיבא (יומא ע"ה ב') יש לחם שמלאכי השרת אוכלין וואף דרבי ישמעאל אמר לו טעית וכי... – אינו טעות גמור, דדבר טעות לא נכתב בגמרא, וכיון דנכתבו דברי רבי עקיבא בגמרא ונשנו בברייתא ע"כ דהוא ככל הפלוגתות דאלו ואלו דברי אלקים חיים, וכל אחד דיבר לפי דרכו ושורש השגתו, ורבי ישמעאל על פי מדריגתו הוא שאמר טעית אבל לפי ה'כל יקר' שראתה עינו של רבי עקיבא (מדרש רבה ותנחומא חקת). לא טעה כלל, ואכמ"ל בזה. ולדברי הכל ודאי גם במלאכים שייך תוספות כח והתשת כח... (מתוך מחשבות חרוץ עמ' 171).

זיום הכפורים דוגמת עולם הבא דהיא שלימות הבינה שבלב דלבו יבין ושב, ועולם הבא אין בו אכילה... רק... ונהנים מזיו השכינה. והוא הלחם שמלאכי השרת אוכלין... ורבי עקיבא אמר בפרק יום הכפורים דגם המן לחם שמלאכי השרת אוכלין, כי רע"ק הוא היה שורש דתורה שבעל פה כידוע, ומצד מדריגתו השיג דגם באכילת מן היתה אותה קדושה עצמה דהנאת דמלאכי השרת, ומסתמא כן הרגיש גם באכילת שבת שלו כי גם באכילה ממשית שבעולם הזה יוכלו להשיג אותה קדושה, כי היקר שראתה עינו, ורבי ישמעאל אמר טעית וכי מלאכי השרת אוכלין

לחם וכו' – דאף דנקרא אכילה ושתייה אין נקרא 'לחם', אף דמצינו לכו לחמו בלחמי על השגת התורה, אין זה למלאכי השרת דלא ניתנה תורה למה"ש, והשגת אור שעל ידי השגת התורה שהשיג רבי עקיבא אין זה השגת מלאכי השרת.

וביום הכפורים שאין בו אכילה ושתייה, הוא השגת זיו השכינה כמה"ש. ועל כן קבעו רז"ל דרשות דפרשת המן בפרק יום הכפורים, ואלביא דרבי עקיבא שהוא לחם שמה"ש אוכלין, דהשגת זיו השכינה הוא אור הגנוז דתורה שבעל פה... (קדושת השבת ז עמ' 46. ועע"ש ביתר באור).

'... אלו ואלו דברי אלקים חיים, דהמן במהותו כמו שהוא למעלה קודם שירד למטה, הוא רוחני ממש ומלאכי השרת אוכלין אותו... אך כפי מה שירד למטה ונתגשם, מן זה באמת לא אכלו מלאכי השרת וכמו שאמר רבי ישמעאל'.

(פרי צדיק חקת י. וע"ע שם בסוף פרשת וירא ובקונטרס קדושת השבת ג)

*

'הענין שנזכר ענין המן במסכת זו אצל עניני העניינים – שבעת שהאדם מענה עצמו לכבוד שמים, אז נוטל שפע עליון קודש המחיה אותו ממזון העליון שהוא מן, לחם אבירים. ולכן סגולה להנצל מבולמוס ביום הכפורים, לומר הפסוק ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש'.

(מי השלוח ח"ב לקוטי הש"ס. כענין הזה הובא במחשבות חרוץ עמ' 95 ובקדושת השבת ז עמ' 46)

'... והנה כבר דברנו מזה על מנהג ישראל שאוכלים מאכל שקורים 'קרעפליך' – שהם בצק ממולא בבשר, בשלשה זמנים שהם של חול ואף על פי כן הסעודה בהם מצוה (ערב יוהכ"פ, הושענא רבה, ופורים) – זכר למן שהיה יורד בשלשה זמנים אלו והבצק מלמעלה ולמטה, כמו הטל שעל המן. וביותר ביום הזה, בערב יום כיפור, שאכילת סעודה זו הוא בעצם כבחינת אכילת המן עפ"י הדברים הנ"ל, כי גם אכילת המן היה על דרך הנ"ל כמו שנאמר ויענך... ויאכלך את המן... כי מי שהיתה כונת אכילתו רק לשובע נפשו כמו שנאמר צדיק אכל לשבע נפשו היה מרגיש בהמן כל מיני מטעמים שבעולם, והעם שהתאוו תאוה להרגשת עצמם היו צועקים נפשנו יבשה אין כל ונפשנו קצה בלחם הקלוקל.

ועל רמז זה נזכר כל ענין המן ביומא בפרק יום הכפורים, מפני שהמה ענין אחד; כי גם עצם יום הכפורים מכפר על בחינת הפגם של התאוה שעל זה היה הקרבן לעזאזל כאמרם ז"ל למה נקרא שמו עזאזל שמכפר על מעשה עזא ועזאל.

וכמו כן כל ענין האגדות שנזכרו בגמרא כל אחד יש לו שייכות לאותו ענין, כמו מתן תורה במסכת שבת בפרק רבי עקיבא... וגם אגדות החורבן נזכר במסכת גיטין בפרק הניזקין... ואגדות שלמה המלך ע"ה שהיה מלך והדיוט – במסכת גיטין בפרק מי שאחזו... וכמו כן ענין אגדות המן יש לה שייכות דייקא ליום הכיפורים כנ"ל' (מתוך פרי צדיק ערב יוהכ"פ ה).

ענין זה מובא כבר בשם הר"ב מפשיסחא (ע' תורת שמחה קנו ועוד), שסידור סוגיות הש"ס במקומותיהם מסודרים ככוכבים במשמרותיהם. וע' גם ליקוטי מי השלוח סוף ח"ב.